

BELGRADE: CULTURAL AND EDUCATIONAL CENTRE OF BULGARIAN EMIGRANTS IN THE 19TH CENTURY

Margarita Terzieva

University “Prof. Assen Zlatarov”- Burgas, Bulgaria mater@abv.bg

Abstract: The aim of the present paper is to reveal the educational potential for Bulgarian students of the schools in Belgrade that had the status of high or higher educational institutions in the 19th century. It has been achieved by applying the biographical method, cultural and historical retrospection and a pedagogical analysis of the collected data.

The research has had the following tasks:

- To find out the names of students who received scholarships or paid themselves for their studies in Belgrade's schools;
- To trace the lives and artistic achievements of some of the most prominent members of the Bulgarian diaspora related to the Serbian capital;
- To assess their contribution to the establishment of the newly-liberated Bulgarian state.

A total of 87 Bulgarians graduated from high or higher schools in Serbia. Serbian was used as the language of communication by 158 people, some of whom were bilingual and others were multilingual. The good command of the language did not always result from a diploma attained there. It came as a consequence of the influence of their milieu, the place of residence, language learning abilities, as well as other factors.

The following conclusions have been made:

In the second half of the 19th century Belgrade was not only a major seat of Bulgarian revolutionary emigrants, but also an important cultural and educational centre that trained cadre in the areas of science and education, religious studies, justice, printing, commerce and warfare.

There were also women and girls studying in Belgrade, who gave impetus to the development of girls' schools in a number of Bulgarian cities, among them Stara Zagora, Veliko Tarnovo, Karlovo, Kalofer and Sliven.

The graduates of schools in Belgrade went on to take key administrative and educational positions in Bulgaria after its Liberation from Ottoman rule, thus contributing to its spiritual progress and economic prosperity.

Keywords: Bulgarian emigrants, Belgrade, education

БЕЛГРАД – КУЛТУРЕН И ПРОСВЕТЕН ЦЕНТЪР НА БЪЛГАРСКАТА ЕМИГРАЦИЯ ПРЕЗ 19 ВЕК

Маргарита Терзиева

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ - Бургас, България, mater@abv.bg

Резюме: Целта на изложението е да разкрие образователния потенциал на белградските училища, които имат статут на средни и висши учебни заведения през 19 век, за българските ученици и студенти. Тя е реализирана с помощта на биографичния метод, културно-историческата ретроспекция и педагогическия анализ на събраната фактология.

Изследването си поставя следните задачи:

- издирване имената на обучавани стипендианти и учащи се на собствена издръжка в белградските училища.
- проследяване житейския и творческия път на някои от най-видните представители на българската диаспора, свързани със сръбската столица;
- преценка за приноса им като строители на освободена България.

Средно и висше образование в Сърбия са получили 87 души. Сръбски език е бил използван като език за комуникация от 158 души, някои от които са билингвални, а други – полилингвални. Владееенето на езика не винаги е резултат от придобит образователен ценз. Той е следствие от влиянието на обкръжаващата среда, местопребиваването, лингвистичните способности и други фактори.

Формулирани са следните изводи:

През втората половина на 19 век Белград е не само средище на българската революционна емиграция, но и важен просветно-културен център за подготовка на кадри за нуждите на науката и образованието, религиозното обучение, правораздаването, печатарството, търговията, военното дело.

Наред с мъжете в Белград се обучават жени и девойки, които дават тласък за развитието на девическото образование в редица населени места в България – Стара Загора, Велико Търново, Карлово, Калофер, Сливен и други.

Завършилите образованието си в Белград работят в България след Освобождението на ключови административни и образователни постове, като допринасят за нейния духовен напредък и икономически просперитет.

Ключови думи: българска емиграция, Белград, просвета

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В българската историческа литература, отразяваща епохата на Възраждането, Белград е представен предимно като средище на българските революционни емигранти, люлка на двете български легии, които са школа за бъдещите участници в четническото и комитетското движение, довели до Освобождението на България. Наред с това сръбската столица дава възможност на стотици млади хора да получат образование, което ще им позволи да бъдат полезни за културния и стопанския напредък на родината си.

Целта на изложението е да разкрие образователния потенциал на белградските училища, които имат статут на средни и висши учебни заведения през 19 век, за българските ученици и студенти. Тя е реализирана с помощта на биографичния метод, културно-историческата ретроспекция и педагогическия анализ на събраната фактология. Изследването си поставя следните задачи:

1. Издирване имената на обучавани стипендианти и учаци се на собствена издръжка в белградските училища.
2. Проследяване житейския и творческия път на някои от най-видните представители на българската диаспора, свързани със сръбската столица.
3. Преценка за приноса им като строители на освободена България.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

През първата половина на 19 век в Белград са създадени Духовната семинария, бъдещият Белградски университет, първата светска гимназия в столицата, Висшата женска школа, търговско училище и военно училище. Сред техните възпитаници се откриват и имената на българи.

3. БЕЛГРАДСКА ДУХОВНА СЕМИНАРИЯ

Най-старото средно училище в сръбската столица е богословското, основано през 1810 година от Доситей Обрадович. Семинарията съществува първоначално само три години и е закрыта след поражението на сръбското въстание от 1813 година. През 1826 година училището е открито в Крагуевац. Първоначалното едногодишно обучение преминава в дву- и тригодишно, за да стане четиригодишно през 1844 година. След като Белград отново придобива статут столица на княжеството, семинарията се премества там (bogoslovijasvetog...).

Табл. 1 Българи, обучавани в Белградската духовна семинария

Хронологичен период	Възрожденски деец	Професионална реализация
1839-1845	Аверкий (?-1878)	Врачански митрополит, преподавател в Духовната семинария в Белград, автор на книги
1844-1855	Хрисант Йоанович	Учител, преводач от сръбски, свещеник
1859 -1860	Иван Атанасов (1844-?)	Продължава образованието си в Киевската семинария
1861-1866	Драган Ганчев (неизв.)	Учител в Галац и Браила през 70-те години на 19 век
1863-1867	Недьо Жеков (1843-1907)	Учител, адвокат, народен представител
1868-1872	Йордан Наумов (1842 – ?)	Книжар, печатар
1870 - 1874	Велко Абаджиев (? - 1922)	Учител в Русенския край
1874-1876	Дионисий Стойчов (неизв.)	йеродякон
неизв.	Коста Алексиев (неизв.)	учи три години, съдейства за изпращане на българи в Белградската гимназия
неизв.	Ангелаки Иванович	търговец, кмет на Лом

(Българската...: 1988)

Най-висока реализация в областта на педагогическата наука има роденият в Лясковец Недьо Жеков. На 16-годишна възраст той става учител и упражнява професията в редица селища – в Долна Оряховица, Лясковец, Разград. Учи в Богословското училище в Белград, а впоследствие завършва и Висшата школа като студент по богословие и философия. Развива активна издателска дейност. Редактор е на вестниците „Световид“ „Въсток“, издавани в Белград. Работи като преводач от руски език във Външното министерство на Сърбия. Бил е ректор на Петропавловския манастир, околийски управител на Дряново и Трявна, депутат, училищен инспектор във Видин и Лом. Умира в родния си град. В книгописа на НБКМ наред с книгите, които издава в България, се открива издание, обнародвано в Белград – „Съпл православия или Кратки чърти от животописания святого преподобного богоносного отца нашего Теодосия Търновского“ (Стоянов 1957)

4. БЕЛГРАДСКА ГИМНАЗИЯ

През 1833 година в Сърбия е открита първата гимназия в Крагуевац. В пределите на Австро-унгарската империя подобно учебно заведение е създадено още през 1791 година в Сремски Карловци. След отвоюваната независимост в началото на 30-те години на 19 век Белград се превръща в основен образователен център на княжеството и в него също възниква гимназия. Някои от учителите в нея българи продължават образованието си в университета в Белград.

Табл. 2 Възпитаници на Белградската гимназия

Хронологичен период	Възрожденски деец	Професионална реализация
1845-1847	Георги Митов (1821-1853)	художник
1846-1847	Григор Протич (1833 –)	липсват данни
? - 1849	Димитър Павлович (1834-1911)	лекар
1854-1855	Димитър Апостолов (ок.1834-?)	липсват данни
1857	Петър Оджаков (1834/35-1905)	учител, юрист, преводач
? - 1857	Цани Гинчев (1832-1894)	писател, учител, фолклорист
? -1858	Васил Караконовски (1840-1905)	лекар, публицист, преводач
1858-1860	Тодор Иванов	липсват данни
? - 1859	Тома Младенов (неизв.)	сътрудник на периодичния печат
? -1862	Стефан Попов (неизв.)	учител
1857-1862	Никола Първанов (1845-1872)	учител
? - 1873	Димитър Маринов (1846-1940)	учител, етнограф
1874-1876	Иван Несторов (1856-1916)	учител
1874-1880	Георги Хаджиласков Иванов	участник в Сръбско-турската война, висш чиновник в Министерството на вътрешните работи и на народното здраве
1874-1875	Илия Миларов (1859-1949)	прокурор, съдия
1876-1877	Георги Добринович (1858-1933)	опълченец, завършва право в Русия, адвокат във Видин и София, народен представител

(Българската...1988)

Ще открием името на Никола Първанов, ученик на Кръстьо Пишурка, който след обучението си в гимназията записва Историко-филологическия факултет на Белградския университет (1863-1867). За да разполага с някакви доходи, той дава частни уроци. Създава буквар за обучението на подрастващите. Като сътрудник на възрожденския периодичен печат и на сръбски издания се радва на добро име и популярност като полиглот. Наричат го „човекът със седем езика“. Приносът му в областта на българската просвета е значим. В Лом той създава класно училище като горна степен на основното. Преподава в него френски и немски език. Основава през 1868 година ученическо дружество. Автор е на две книги с езиковедски характер. Възстановява женското дружество в Лом. Избран е за делегат на българския Народен църковен събор в Цариград в 1871 г. Умира от туберкулоза във Виена през 1872 година, където е на лечение (liternet.bg).

5. БЕЛГРАДСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Великата школа в Белград е основана през 1808 г. и просъществува за кратко време. Имала е статут на университет, какъвто официално става през 1905 г. През 1838 г. в Крагуевац е създаден лицей, който през 1842 година се премества в Белград. Първоначално има два отдела – философски и юридически. Отделът за естествени и технически науки е създаден през 1853 година. Десетилетие по-късно тези отдели са назовани факултети. Във висшето училище получават образованието си завършилите преди това Белградската гимназия Никола Първанов и Димитър Маринов, Богословското училище като Недьо Жеков, както и други известни личности (Българската... 1988):

- Георги Йошев (1824-1884) завършва Белградската гимназия и учи право в Белградския университет през 1849-1852 година, сътрудничи на българския възрожденски периодичен печат като преводач от сръбски, руски, немски, издава преводна литература;
- през 1859-1862 година в правния отдел следва Иван Касабов (1837-1911), който по-късно защитава докторат по право в Брюксел; има сведения, че известно време е учил в Белградската гимназия. Той е сътрудник на Г. Раковски и публикува свои стихове във в-к „Дунавски лебед“, автор е на „Освобождението на сърбите под Кара Георгия и Милоша Обреновича“ (Белград, 1860) – политически издържан анализ на събитията в балканската държава. По-малко известна е педагогическата му дейност, реализирана във Влашко. Той е първият главен учител на българското училище в Гюргево, а след това работи като учител и в Плоещ;
- през 1871-1875 година право учи Никола Сукнаров (1848 – 1894) – адвокат, кмет на София, народен представител;
- през 1872-1873 г. филология следва Атанас Илиев (1852-1927) – учител, училищен директор, фолклорист. (Българската... 1988)

6. ВИСШЕ ЖЕНСКО УЧИЛИЩЕ

Това е първото средно училище (1863-1918) за девойки на територията на Сърбия. [4] В него се учат не само момичета от страната, но и от съседните балканските държави и етноси. Възпитаничките му изучават православие, история, география, естествознание, сръбски език, приложна математика, педагогика, гимнастика, готварски умения, пиано, живопис, чужд език... Българските девойки, възпитанички на това училище, допринасят за развитието на девическото образование у нас:

- Ана Бояджиева (1850-1913) - през 1871 година завършва Великата женска школа в Белград и е първата директорка на Карловското девическо класно училище от 1872 година; в паметта на съвременниците името ѝ е неразривно свързано с Апостола на свободата;
- Милица Миладинова (1857- 1903) – дъщеря на Димитър Миладинов, учи в школата от 1870 до 1874 г., учителка в Струга до Освобождението;
- Мария Недева (неизв.) - учила е в Белград три години, учителства във Велес през 1868 г.; тези подробности съобщава в-к „Македония“ (г. 2, бр. 29, 15 юни 1868) (Българската...1988);
- Найда Кесякова - учителка във Велико Търново от 1875 г.;
- Райна Кесякова - учителка в Търново от 1874 г.;
- Елена Тодорова – учила в Белград през 1871-1874 година, главна учителка в девическото училище в Калофер от 1874 година;
- Смарайда Начева-Коларова (неизв.) - учила през 1862-1865 година в Белград, учителства в Стара Загора до Освобождението (Паскалева: 1984, 155-156)
- Желка п. Иванова, учителка в Стара Загора след 1868 г. (Тошева 1911);
- Зюмбюла Талимова (1846-1932)- учи през 1864-1868 година в Белград; учителства във Велес от 1869 до 1871 година, в Сливен от 1871 до 1875 година (Георгиев 2016), в Хасково, Габрово (1876) и Стара Загора. Сътрудничи на вестник „Век“ (1874) и на списание „Училище“ (1876) (Тошева 1911).

7. ТИПОГРАФИЯ

През 1831 година в Белград е открита Княжеската типография, в която се отпечатват редица периодични издания и книги, в това число и на български език. Неколцина са българите, които получават специално професионално образование в типографията:

- монахът Калистрат (1832-1911) учи шамповане в Княжеската типография в през 1864-1865 година, като при завръщането си в родината доставя в Рилския манастир шампарница от Виена; така биват отпечатани редица възрожденски шампи;

- Анастас Карастоянов (1822-1880) научава шампарското и фотографско изкуство в Белград през 1862 година. Три години е придворен фотограф. На него дължим фотографиите на видни български революционери като В. Левски, А. Кънчев, П. Хитов и редица други;

- особено значим в тази област е приносът на Анастас Йованович (1817-1899), който надхвърля националните и регионалните рамки. Роден във Враца., той завършва образованието си в Белград и започва работа в печатница. Пратен е като стипендиант в художествената гимназия във Виена, където изучава литография, гравирание върху мед и стомана. Става един от пионерите на фотографията на Балканския полуостров. Отразява в снимките си значими културни и политически личности и събития. Подпомага материално сънародниците си. Неговите литографии и фотографии му отреждат място в историята на световното фотографско изкуство. (Българската... 1988)

В Белград за времето от 1833 до 1876 г. са отпечатани 112 книги. Сред тях са букварите на Никола Първанов, Найден хаджи Йованович, Тадей Дивитчийан и други. Обнародвана е преводна и оригинална литература за нуждите на българските училища, дело на Йоаким Груев, Христати Павлович, Райно Попович, Емануил Васкидович, Аверкий Попович, Иван Момчилов, Христо Г. Данов и редица други. (Георгиев 2016)

8. ВОЕННО УЧИЛИЩЕ

През 1842 година в Белград е открито Военно училище, което също има притегателна сила за българите. В него специализирана артилерийска и общовоенна подготовка получават Ангел Кънчев, Ботевият четник Спас Соколов, бъдещият строителен предприемач Иван Грозев. Към тях можем да прибавим Симо Соколов (1846-1918). Той първоначално учи в Духовната семинария през 1868-1872 година, продължава обучението си в Историко-филологическия факултет на Белградския университет през 1873-1875 година, след което постъпва във Военното училище през 1876. Взема участие в Сръбско-турската и Руско-турската освободителна война. Довършва обучението си в Белград през 1879 година. Бил е народен представител, адвокат, общественик. Награждаван е с български, сръбски и руски медали. (Българската 1988: 602-603)

9. ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

Търговско училище в Белград в средата на 40-те години на 19 век посещават Антон Станев и Яков Димитров. В специализираната литература не са открити данни за появата му и спецификата на обучение, свързана с конкретното професионално образование.

10. ОБОБЩЕНИЕ

По данни, изнесени от Н. Генчев, средно и висше образование в Сърбия са получили 87 души. Сръбски език е бил използван като език за комуникация от 158 души, някои от които са билингвални, а други – полилингвални (Българската...1988). Владееенето на езика не винаги е резултат от придобит образователен ценз. Той е следствие от влиянието на обкръжаващата среда, местопребиваването, лингвистичните способности и други фактори. Тъй като няма статистически данни колко от владеещите сръбски език са придобили тези знания чрез обучение в Белград, приемаме, че събраната от нас информация е сравнително пълна и може да послужи като отправна точка за нови проучвания.

11. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Систематизираната фактология и аналитичният подход при подредбата ѝ дават основание за формулираме следните изводи:

През втората половина на 19 век Белград е не само средище на българската революционна емиграция, но и важен просветно-културен център за подготовка на кадри за нуждите на науката и образованието, религиозното обучение, правораздаването, печатарството, търговията, военното дело.

Наред с мъжете в Белград се обучават жени и девойки, които дават тласък за развитието на девическото образование в редица населени места в България – Стара Загора, Велико Търново, Карлово, Калюфер, Сливен и други.

Завършилиите образованието си в Белград работят в България след Освобождението на ключови административни и образователни постове, като допринасят за нейния духовен напредък и икономически просперитет.

ЛИТЕРАТУРА

Българската възрожденска интелигенция. (1988) София: ДИ „Д-р Петър Берон“.

Георгиев, Л. (2016) *Книгоиздаването в България 1806-1944*. София: АН-ДИ.

- Гераскова, М. (2017) *Факлоносци на българщината от XIX век*. В. Търново: Фабер.
- Жива старина. Научното наследство на Димитър Маринов (2018) София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Марков, И. (2015) Неизвестни документи от личния архив на възрожденеца Петър Оджаков. *Алманах за историята на Русе*. 15, с. 307-318
- Паскалева, В. (1984) *Българката през Възраждането*. София: Издателство на ОФ.
- Селезнев, Р С., Ю. В. Ковтунова. (2019) Положение женщины в Сербии во второй половине XIX – начале XX века и проявление тенденций к эмансипации. *Вестник Томского государственного университета*, 441, с. 189-195.
- Стойанов, М. (1957) *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1906-1878*. София: Наука и изкуство.
- Тошева, Ан. (1911) *Автобиография*. Стара Загора.
- <http://www.bogoslovijasvetogsave.edu.rs/>
- https://liternet.bg/publish17/d_marinov/index.html
- <https://oalom.acstre.com/section-14-content.html>